

3. Кленкина О.В. Некоторые формы закрепления парламентской процедуры // Юрид. анализ. журн. - 2002. - № 2 (3). - С. 36-43.
4. Конституційне законодавство зарубіжних країн: Хрестоматія: Навч. посіб./Упоряд. В.О.Ряка, К.О.Закоморна. - К.: Юрінком Інтер, 2007. - С. 287-298.
5. Конституционное право зарубежных стран / Под ред. Страшуна Б.А. - 2-е изд. - М.: БЕК, 1996. - Т.1. - 246 с. - С.15-20.
6. Конституционное право зарубежных стран. Учебник для вузов / Под общ. ред. М.В. Баглай, А.М. Энтина. - М.: Норма-ИНФРА, 1999. - 832 с.
7. Конституция Австрийской Республики // Австрийская Республика: Конституция и законодательные акты / Сост. Туманов В.А. - М.: Юрид. лит., 1985. - С. 11-100.
8. Конституция Испании // Испания: Конституция и законодательные акты / Сост. Савинов В.А. - М.: Прогресс, 1988. - С.29-100.
9. Конституция Италии // Италия: Конституция и законодательные акты. - М.: Прогресс, 1988. - С. 30-45.
10. Конституция Франции // Французская Республика: Конституция и законодательные акты /Под ред. Туманова В.А. - М.: Прогресс, 1989. - С. 31-43.
11. Крутоголов М.А. Парламент Франции: организационные и правовые аспекты деятельности. - М.:Наука, 1988. - С. 94-125.
12. Основной Закон ФРГ // ФРГ: Конституция и законодательные акты / Под ред. Туманова В.А. - М.: Прогресс, 1986. - С. 34-56.

УДК 343.34

Р.П. Олійничук

■ **РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ГРУПОВЕ ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО
ПОРЯДКУ ПОСТРЕВОЛЮЦІЙНОГО ПЕРІОДУ**

Здійснено ретроспективний аналіз законодавчих актів післяреволюційного періоду щодо групового порушення громадського порядку та визначено недоліки для їх недопущення у сучасній нормотворчості.

Ключові слова: *громадський порядок, групове порушення громадського порядку, кримінальне законодавство, ретроспективний аналіз.*

Осуществлен ретроспективный анализ законодательных актов постереволюционного периода относительно группового нарушения общественного порядка и определены недостатки для их недопущения в современном законодательстве.

Ключевые слова: *общественный порядок, групповое нарушение общественного порядка, криминальное законодательство, ретроспективный анализ.*

The retrospective analysis of legislative acts of post-revolution period is carried out in relation to a group public nuisance and failings for their non-admission are certainly.

Key words: *public peace, group public nuisance, criminal legislation, retrospective analysis.*

Українське суспільство на сучасному етапі розвитку стурбоване поширенням деструктивних процесів у відносинах між різними групами людей, сформованих за соціальними, політичними, релігійними, територіальними, національними й іншими ознаками. Однією з форм реалізації таких негативних процесів є групові порушення громадського порядку. Такі протиправні дії, як свідчить судова та слідча практика, зачіпають цілу низку суспільних відносин, що знаходяться під охороною закону про кримінальну відповідальність, зокрема, у сфері життя та здоров'я особи, власності, нормальної роботи органів державної влади, підприємств, установ та організацій. Злочинна поведінка таких груп людей є безконтрольною та залежною від зовнішніх чинників, що характеризуються підвищеною суспільною небезпекою. Нерідко групові порушення громадського порядку набувають соціально загрозливих форм і зумовлюють вчинення більш тяжких злочинів (вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, масових заворушень, хуліганств, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини). Тому актуальним є дослідження ефективності правової норми про відповідальність за групове порушення громадського порядку на основі ретроспективного аналізу законодавства, особливо постреволуційного періоду, яке найбільш наближене до сучасного.

Серед найвагоміших наукових публікацій, присвячених дослідженню розвитку кримінального законодавства в період радянської України, вирізняються праці В. К. Гришука, Е. М. Кісілюка, М. Й. Коржанського, П. П. Михайленка, П. Л. Фріса, В. І. Шакуна. Зокрема монографічна робота В. К. Гришука висвітлює проблеми історії методології кодифікації кримінального законодавства України [3]. Е. М. Кісілюк ґрунтовно дослідив кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917-1921 рр.) [5]. Коржанський М. Й. є автором нарисів кримінального права України [6]. Праця П. П. Михайленка присвячена аналізу кримінального законодавства як ранніх періодів історії України, так і часів радянської України [11]. В. І. Шакун дослідив історичні витоки сучасного кримінального права [19]. П. Л. Фріс охарактеризував історичні аспекти кримінально-правової

політики Української держави [16]. Однак на сучасному етапі розвитку українського суспільства ґрунтовного дослідження потребує відповідальність за групове порушення громадського порядку на основі ретроспективного аналізу кримінального законодавства.

Метою даної статті є проведення ретроспективного аналізу відповідальності за групове порушення громадського порядку в кримінальному законодавстві, діючому у постреволюційному періоді, та виявлення його недоліків для їх недопущення у сучасній нормотворчості.

Після жовтневого перевороту 1917 р. у результаті боротьби пролетаріату з експлуаторськими класами в суспільстві затвердився новий тип громадського порядку. В. І. Ленін вказував на необхідність міцної охорони громадського порядку "залізною рукою". Він на конкретних прикладах переконливо роз'яснював, до яких пагубних наслідків призводить порушення революційної законності, недотримання громадського порядку. На його думку, порушення громадського порядку - це порушення демократії, прояв безкультур'я [10].

Слід зазначити, що правову основу діяльності судових органів становили, насамперед, нормативно-правові акти, які регулювали їх функціонування, та були прийняті в Україні у 1917-1921 рр., а також нормативно-правові акти колишньої Російської імперії, якщо вони не суперечили новому законодавству [5, с. 183-184].

Як зазначає Е. М. Кісілюк, до основних злочинів проти держави, громадської безпеки та громадського порядку в період українського державотворення 1917-1921 рр. відносилися: ворожа агітація, посягання на зміну влади в країні, загроза внутрішній безпеці держави та порушення громадського порядку [5, с. 35].

Ще 17 березня 1917 р. у зв'язку зі злісним невиконанням громадянами розпоряджень влади була видана постанова Тимчасового уряду Російської імперії "Про зміну ст. 29 Устава про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 р.", яка діяла і на території України. Відповідно до цієї постанови за невиконання законних розпоряджень, вимог або постанов державної влади, так як і земських та громадських установ, винні особи підлягали тюремному ув'язненню на строк до шести місяців або арешту до трьох місяців, або грошовому стягненню до 300 карбованців [5, с. 35]. Надалі для дотримання в Україні належного громадського порядку Українською Центральною Радою був створений Крайовий комітет по охороні революції в Україні [14, с. 359-360]. В обов'язковій постанові зазначеного комітету від 26 жовтня 1917 р. були визначені першочергові заходи, невідкладні

для наведення належного правопорядку та забезпечення спокою в державі. Зокрема наголошувалося, що різного роду погроми, бешкети і непорядки повинні нещадно придушуватися всіма засобами, аж до збройної сили включно, будь-які прояви контрреволюційної агітації, спроби нацькувати одну частину населення на інші та підбурити до безпорядків на ґрунті продовольчих труднощів повинні рішуче придушуватися, а винні особи – нести покарання. З метою охорони громадського спокою в державі було запропоновано заборонити зібрання, мітинги й інші виступи на вулицях до відміни вказаної постанови. Усім громадянам УНР і органам влади було рекомендовано вжити усіх заходів та докласти всіх сил для охорони порядку і спокою в країні [5, с. 35-36].

Кримінальне законодавство періоду "воєнного комунізму" мало яскраво виражений класовий репресивний характер. Це пояснюється складністю політичної та соціально-економічної ситуації перших місяців радянської влади. Слід зазначити, що у цей час було видано велику кількість Декретів, Положень, Постанов, які встановлювали відповідальність за різні злочини [4; 10; 12; 18]. Але аналіз цих документів свідчить, що в них не міститься норм, які б встановлювали відповідальність за групове порушення громадського порядку. Велику увагу законодавець того часу приділяв встановленню покарання за масові заворушення, бандитизм, саботаж, хуліганство тощо.

Ще до введення кримінальних кодексів 1922 та 1927 років законодавчими органами Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) були введені на території УСРР майже всі кримінальні закони РРФСР, до того ж в окремих випадках ці закони відтворювали текст законодавства РРФСР [4].

Як відомо, постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 23 серпня 1922 р. було введено в дію Кримінальний кодекс (КК) УСРР з 15 вересня 1922 р. Наступний КК УСРР був прийнятий 8 червня 1927 р., який, незважаючи на чисельні зміни, відтворював національну кримінально-правову політику майже до 1960 р.

У Кримінальних кодексах УСРР 1922, 1927 рр. серед злочинів проти громадського порядку (в сучасному розумінні) виділялося хуліганство та групове хуліганство. Але цей злочин, який сьогодні відноситься до злочинів проти громадського порядку, на той час відносився до злочинів проти життя, здоров'я, честі та гідності особи. Також кримінальна відповідальність встановлювалася за масові заворушення. Так, у ст. 75 КК УСРР 1922 р. встановлювалася відповідальність за участь у масових заворушеннях будь-якого роду: погромах,

руйнуванні шляхів і засобів зв'язку, звільненні арештованих, підпадах тощо, якщо при цьому учасники заворушень були озброєні. Відповідальність диференціювалася у такий спосіб:

- у частині 1 вказаної норми були передбачені міри покарання для організаторів, керівників, підбурювачів, а також тих учасників, яких викрито у вчиненні вбивств, підпалів, нанесенні тілесних ушкоджень, звалтувань й збройному опорі владі;

- у частині 2 - для інших збройних учасників;

- у ч. 3 - для незброєних учасників заворушень;

- у ч. 4 - для осіб, що не приймали особистої участі в заворушеннях і насильницьких діях, але сприяли учасникам через надання їм допомоги або приховання слідів злочину й самих злочинців та інших дій [1, с. 465].

Існував цілий розділ, який містив норми про порушення громадського порядку. Однак норми, на перший погляд аналогічної сучасній статті 293 КК України, не існувало [7; 2].

На наш погляд, схожою нормою, яка встановлювала відповідальність за групове порушення громадського порядку, була ст. 77 КК УСРР 1922 р., яка визнавала кримінально караним участь у заворушеннях, не обтяжених злочинними діями, вказаними в ст. 75, але поєднаних з явно непокірою законним вимогам влади або протидією виконанню останніми покладених на них законом обов'язків, або спонукали їх до виконання явно незаконних вимог, навіть якщо непокіра виражалася тільки у відмові припинити загрознає для громадської безпеки зібрання. При цьому дії підбурювачів, керівників і організаторів каралися суворіше (позбавленням волі на строк не менше двох років з суворою ізоляцією), ніж дії інших учасників (позбавленням волі на строк не нижче шести місяців) [1, с. 466].

Слід погодитися з П. Л. Фрісом, що в ті часи кримінально-правова політика України визначалась з Москви, зокрема через прийняття загальносоюзних нормативних актів, які були обов'язкові для республік СРСР [17, с. 134]. Так, у 1927 р. були видані такі загальносоюзні кримінально-правові акти, як "Положення про злочини державні (контрреволюційні та особливо небезпечні для Союзу РСР злочини проти порядку управління)", яким визначалось поняття так званих контрреволюційних злочинів, їх коло та основні напрями кримінально-правової боротьби з ними. Відповідно до Положення про державні злочини, відповідальність за масові заворушення (ст. 16) стала регламентуватися цим загальносоюзним законом. Стаття 16 Положення 1927 р. складалася із двох частин. У ч. 1 передбачалася

відповідальність за: "...масові заворушення, що супроводжуються погромами, руйнуванням залізничних колій або інших засобів повідомлення й зв'язку, убивствами, підпалами й іншими подібними діями". Відповідальність, як і за Кодексом УСРР 1922 р., диференціювалася:

1) для організаторів і керівників масових заворушень, а також всіх учасників, які вчинили вищезазначені злочини або здійснили озброєний опір владі, покарання передбачалося у вигляді позбавлення волі зі строгою ізоляцією на строк не менше двох років, з конфіскацією всього або частини майна, з підвищенням, при особливо обтяжуючих обставинах, аж до вищої міри соціального захисту – розстрілу з конфіскацією майна;

2) по відношенню до інших учасників – позбавлення волі на строк не більше трьох років. За ч. 2 цієї статті відповідальність визначалася у вигляді позбавлення волі на строк не більше одного року за: "масові заворушення не обтяжені злочинами, передбаченими ч. 1, але поєднані з явною непокорюю законним вимогам влади або із протидією виконанню останніми покладених на них обов'язків, або схиланням їх до виконання явно незаконних вимог". Таким чином, відповідальність за масові заворушення встановлювалася вже в одній статті [9, с. 18].

Подібна норма знайшла реалізацію й в КК УСРР 1927 р. Однак слід пригадати, що відповідна стаття 56-16 КК 1927 р. була передбачена в Главі 2 "Злочини проти порядку управління", яка складалася з двох частин. Частина перша передбачала відповідальність за масові заворушення (подібна до ст. 75 КК УСРР 1922 р.), а частина друга – за подібні дії до групового порушення громадського порядку (схожа до ст. 77 КК УСРР 1922 р.) [2, с. 335].

Відмінності між відповідними нормами КК 1922 р. та КК 1927 р. полягали в наступному: по-перше, дві статті були об'єднані в одну; по-друге, в оновленому законодавстві відмовилися від диференціації відповідальності підбурювачів, організаторів, керівників та інших співучасників; покарання за КК УСРР 1927 р. було значно пом'якшене (передбачалось позбавлення волі на строк не більше одного року).

Після війни в кримінальному законодавстві істотних змін не відбулося. Як і раніше, поряд з нормою про хуліганство існувала відповідальність за масові заворушення та, фактично, за групове порушення громадського порядку, що породжувало досить істотні труднощі, пов'язані з їх застосуванням. Подібність даних злочинів була настільки великою, що органи попереднього розслідування та суди різних інстанцій інколи досить непослідовно й суперечливо кваліфі-

кували ті самі діяння [15]. При цьому багатьма практичними працівниками відзначалося, що на основі суб'єктів масових експесів, зокрема, і на міжнаціональному ґрунті, найчастіше притягалися до відповідальності за групові дії, що порушують громадський порядок.

З введенням в дію 1 квітня 1961 р. КК УРСР від 28 грудня 1960 р. була виключена кримінальна відповідальність за групове порушення громадського порядку. Це було пов'язано зі звуженням обсягу криміналізації масових заворушень. Слід зазначити, що відповідна стаття з'явилася в Кримінальному Кодексі України лише в 1966 році відповідно до Указу Президії Верховної Ради від 9 листопада 1966 р. (пізніше до даної статті були внесені зміни та доповнення згідно з Указом Президії Верховної Ради № 4571-10 від 12 січня 1983 р. та Законом № 41/95-ВР від 8 лютого 1995 р.) [8].

Норма, яка встановлювала відповідальність за такий злочин, була передбачена в Главі IX "Злочини проти управління" Особливої частини КК УРСР 1960 р. Так, стаття 187-3 КК УРСР мала назву "Організація або активна участь в групових діях, що порушують громадський порядок". Відповідно до диспозиції статті: організація, а також активна участь в групових діях, що грубо порушують громадський порядок або зв'язані з явною непокорюю законним вимогам представників влади або якщо вони спричинили порушення роботи транспорту, державних або громадських підприємств, установ, організацій, - каралися позбавленням волі на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років, або штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти мінімальних розмірів заробітної плати.

Появу та вдосконалення правових норм про відповідальність за різні форми групового порушення громадського порядку ми пов'язуємо зі зростанням рівня цивілізованості населення, збільшенням можливостей для прояву певних демократичних виступів. Однак, безперечно, органи державної влади встановлювали суворі межі відповідальності за такі прояви, оскільки вважалося, що населення не може мати власну позицію, відмінну від офіційної позиції держави.

Після набуття Україною незалежності реформування та вдосконалення кримінального законодавства не припинялося. Така ситуація була природною для розвитку вітчизняного закону про кримінальну відповідальність та обумовленою, як справедливо вказують видатні вчені сучасності В. Я. Тацій, В. В. Сташис та Ю. В. Баулін, рядом недоліків КК УРСР 1960 р.: "1) мав низку серйозних прогалин; 2) за період свого існування був підданий (особливо в останні роки) численним і не завжди обґрунтованим змінам і доповненням, що пору-

шили його цілісність і системність; 3) не враховував міжнародних зобов'язань України у зв'язку із вступом її у Раду Європи і приєднанням до ряду міжнародно-правових договорів у сфері боротьби зі злочинністю; 4) перелік і зміст кримінально-правових заборон вимагав перегляду; 5) потребувала удосконалення система покарань відповідно до сучасних вимог і міжнародних стандартів тощо" [13, с. 591].

Проведений ретроспективний аналіз кримінально-правових норм, що встановлювали кримінальну відповідальність за групове порушення громадського порядку у постреволюційному періоді, дозволяє стверджувати, що вони зазнавали суттєвих змін у зв'язку зі зміною політичної та соціально-економічної ситуації. У радянському періоді розвитку України відповідальність за групове порушення громадського порядку як посилювалась (відповідно до кримінального законодавства періоду "воєнного комунізму"), так і взагалі виключалась із кримінального законодавства, що було пов'язано зі звуженням обсягу криміналізації масових заворушень (відповідно до КК УРСР 1960 р.). Однак у 1966 р. були прийняті зміни до чинного КК щодо відновлення кримінальної відповідальності за даний вид злочину, що діяли до прийняття власного національного кримінального законодавства. Перспективи подальших наукових розробок полягають у дослідженні кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за групове порушення громадського порядку у незалежній Україні.

Використана література:

1. Борьба с преступностью в Украинской ССР : в 2-х т. / [авт. очерка и сост. сб. проф. П. П. Михайленко]. - МООП УССР. - К. : Высшая школа, 1966 - 1967. - Т. 1. - 1917-1925. - 1966. - 831 с.
2. Борьба с преступностью в Украинской ССР : в 2-х т. / [авт. очерка и сост. сб. проф. П. П. Михайленко]. - МООП УССР. - К. : Высшая школа, 1966 - 1967. - Т. 2. - 1926-1967. - 1967. - 952 с.
3. Гришук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії методології / Гришук В. К. - Львів : Світ, 1992. - 294 с.
4. Декрет ВЦИК и СНК РСФСР от 7 июня 1926 г. // СУ РСФСР. - 1926. - № 33. - Ст. 269.
5. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917-1921 рр.): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кісілюк Едуард Миколайович. - К., 2003. - 208 с.
6. Коржанський М. Й. Нариси кримінального права / Коржанський М. Й. - Київ : Генеза, 1999 р. - 207 с.

7. Кримінальний кодекс УСРР : в ред. 1927 р. – [2-е оф. изд.]. – Харьков : Юридиздав, 1927. – 110 с.
8. Кримінальний Кодекс України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР від 12 січня 1961 р. – № 2. – Ст. 14.
9. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : [практ посіб.] / В. В. Кузнецов; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Паливода А. В., 2007. – 160 с. – (Практика та право).
10. Ленин В. И. Полное собрание сочинений / Ленин В. И. – Т. 35. – М. : Политиздат, 1974. – 599 с.
11. Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР / Михайленко П. П. – Ч.1. – К. : Акад. наук УРСР, 1959 р. – 435 с.
12. Постановление ЦИК и СНК СССР от 29 марта 1935 г. "О мерах борьбы с хулиганством" // СЗ СССР. – 1935. – № 18. – Ст. 141.
13. Тацій В. Я. Новий Кримінальний кодекс України в контексті сучасної кримінально-правової думки / В. Я. Тацій, В. В. Сташис, Ю. В. Баулін // Антологія Української юридичної думки. – Т. 10. – К. : Юридична книга. – 2005. – С. 591-626.
14. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – [У 2-х т.]. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1996. – 592 с.
15. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26 июля 1966 г. "Об усилении ответственности за хулиганство" // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1966. – № 21. – Ст. 369.
16. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / Фріс П. Л. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.
17. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Фріс Павло Львович. – К., 2005. – 440 с.
18. Циркуляр НКЮ РСФСР № 203 от 9 ноября 1926 г. // СУ РСФСР. – 1926. – № 77. – Ст. 581.
19. Шакун В. І. Історичні витoki сучасного кримінального права. / В. І. Шакун // Актуальні питання історії ОВС України. Проблеми правового забезпечення діяльності міліції України (історико-правовий аспект) : зб. наукових праць / ред. кол. : В. В. Коваленко (голова), О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2010. – 160 с. – С. 12-17.